

Szegedi Gábor

Az onanista alakja a 20. századi Magyarországon

MIÉRT ÉPP A MASZTURBÁCIÓ?

„Michel Mort francia kritikus a zsüri tanácskozásán elhangzott kiváló beszédében többek között a következőkkel támogatta meg jelöltségemet: »Ennek az írónak az írásaiiban van valami titok, szeretnék személyesen is megismerkedni vele, ki tudja, lehet, hogy homoszexuális, impotens vagy onanista, mindenesetre van benne valami törvénytelen; nem csodálkoznék, ha titokban orgiákat csapna à la Übü király«. Műveim és személyem e kivételesen mély, a legjobb francia ízlésre valló értelmezését világgá kürtölte a nemzetközi sajtó és rádió, úgyhogy amikor Vence-ban átsétáltam egy kis téren, a kávéház teraszán ülő ifjúság összesúgott a hátam mögött: »Nézzétek, ez az a vén impotens buzi, aki orgiákat rendez!« Ráadásul, mivel a fenti zsüriben a skandináv delegáció, jelölésemet támogató, »humanistának« titulált, néhány sajtótudósítás a *Humanista* vagy *onanista* rímes címet viselte.»¹

Gombrowicz szellemes beszámolója a Prix International de Littérature 1967-es díjátadásáról jól szemlélteti, micsoda gyanakvás övezte az önkielégítést évszázadokon át, s hogy az „onanista” milyen természetesen működött mint önálló kategória, a szexuális perverzió megtestesült képviselője. A homoszexualitás vonatkozásában az elmúlt fél évszázadban könyvtárnyi szakirodalom keletkezett, mely szexuális másságként való megjelenésének történeti gyökereit és számos átváltozását tárgyalja a szodómiától a melegházasságig.² Ezzel szemben az önkielégítésről, amelynek feltételezett káros hatásai pedig az elmúlt háromszáz évben sokkal nagyobb félelemben tartották az európai társadalmakat, jóval kevesebb történeti munkát olvashatunk, bizonyos szempontból a téma továbbra is valahol a „titok” és a „törvénytelenység” határmezsgyéjén mozog.

Jó példa erre egy jó tíz évvel ezelőtti történet: a neves amerikai történész, Thomas W. Laqueur 2004-ben írt egy átfogó, rendkívül részletes kutatásra épülő

¹ Gombrowicz 1997: 63–64.

² A homoszexualitás magyarországi történetéről most is folyik egy kutatás *A homoszexualitás 20. századi társadalomtörténete az 1990 előtti Magyarországon* címmel. Mindeddig két tanulmány jelent meg magyarul a kutatási eredményekről: Takács Judit – P. Tóth Tamás 2016: Az „Idegbizottság” szerepe a homoszexualitás magyarországi dekriminalizációjában. *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle* (6.) 2. 207–223. (http://socio.hu/uploads/files/2016_2/takacs_ptoth.pdf – utolsó letöltés: 2016. november 8.) és Takács Judit – Csiszár Gábor 2014: Nemváltások és nemiszerep-áthágások reprezentációi *Az Estben* 1910 és 1939 között. *Replika* 85–86. 209–225.

monográfiát a maszturbáció modern történetéről *Solitary Sex* (Szex egyedül) címmel.³ Egy recenzióban Stephen Greenblatt, a Harvard professzora arról számolt be, hogy amikor 2002-ben Laqueur meghívta, hogy tartson egy előadást készülő könyve témájáról, egészen komikus jelenetek játszódtak le a tanszéki értekezleten: az oktatók kétértelmű vicceket sütögettek el (például „sajnálom, ha a látogatása bizonyos embereket kellemetlen helyen érint” – I am sorry if his visit rubs some people the wrong way), majd valaki felállt, és kijelentette, hogy ő már tanított korábban olyan tárgyakat, ahol szóba került a szexualitás, és épp ezért „semmilyen humort nem szabad megengedni. Ha megengedjük a diákoknak, hogy nevéssenek, akkor vége az egésznek.”⁴ Végül pedig az egyik oktató azt mondta: ellenkezik a lelkiismeretével, hogy a diákokat ennek a könyvnek az elolvasására kényszerítsék.

Azt, hogy manapság miért ütközünk ilyen etikai (törvénytelenység) és ismeretelméleti (titok) nehézségekbe az önkielégítés kapcsán, Laqueur könyve pontosan elemzi. Alaposabban foglalkozik ezzel Michel Foucault is, aki már *A szexualitás története* első kötetében is kiemelte az onanizáló⁵ gyermeket mint a megfigyelés egyik fő célpontját, de később a Collège de France-ban egy teljes előadást szentelt a kérdésnek: miért éppen a maszturbáció?⁶ Foucault elemzése azért figyelemre méltó, mert szembehelyezkedik kora divatos álláspontjával, miszerint a maszturbációt évszázadokon keresztül elnyomták, és ezért – csakúgy, mint a homoszexualitás vagy a házasságon kívül szex – csak arra vár, hogy felszabadítsák. A Herbert Marcuse nevével fémjelzett – és az osztrák Wilhelm Reich elméletében⁷ gyökerező –, a kapitalista viszonyok tágabb körére vonatkozó felszabadításelméletet a hetvenes években sok irányzat, köztük a feminizmus is felhasználta, hogy programot hirdessen a nemi viszonyok radikális megváltoztatásáért. Foucault azonban a történész szemével vizsgálva az onániát arra jutott, hogy elnyomás helyett inkább átalakulásról kellene beszélni, vallási gyökerek helyett pedig medikalizálásról. Ugyanis a 18. század előtt a „néma bűn” nem

³ Laqueur 2004.

⁴ Greenblatt 2004.

⁵ A tanulmányban a változatosság kedvéért egyaránt használom az onánia, maszturbáció, önkielégítés, önfertőzés kifejezéseket, tudván, hogy ezek mindegyike más-más jelentést tulajdonít az autoerotikának. A mai tudományos szakirodalomban az önkielégítés, illetve a maszturbáció kifejezés számít elfogadottnak. Eredeti értelmében (manus/mas stuprare – kézzel beszennyez) ez utóbbi is problematikus, mert negatív jelentéssel ruházza fel az autoerotikát, de a mai használatban ez a „beszennyez” értelem elsikkadt. Az onánia egy bibliai történet félremagyarázásán alapszik, míg az önfertőzés explicite tartalmazza az elítélő attitűdöt. Épp ezért szeretném hangsúlyozni, hogy én elsősorban az önkielégítést és a maszturbációt tartom megfelelő, értékítéletet nem tartalmazó kifejezéseknek, és csak a változatosság, illetve helyenként a történeti hűség kedvéért használom a tanulmányban e négy szót szinonimaként.

⁶ Foucault 2014: 227–259.

⁷ Reich *Die Sexualität im Kulturkampf* című könyvében találkozhatunk először azzal a gondolattal, hogy a kapitalista társadalmak egyik alapvető problémája a szexuális elfojtás, és hogy a szocialista (humanista) átalakulás alapfeltétele az elfojtástól való megszabadulás (Reich 1936). Sokatmondó tény, hogy a könyv angol fordításban *The Sexual Revolution* címmel jelent meg.

okozott különösebb feltűnést, éppen a felvilágosodás évszázada hozta el az önkielégítés *szomatizálását*, vagyis azt, hogy az önkielégítés egyfajta „totális betegségként” jelent meg, amely minden betegség tünetét magában foglalja, és természetesen halállal végződik. Másfelől a későbbiekben az önkielégítés megjelent számos más, komoly és kevésbé komoly betegség etiológiájában, azok eredőjévé vált (innen a hit, hogy gerincferdülést vagy vakságot okoz), illetve olyan hipochondriában kulminált, ahol a serdülő minden testi vagy lelki baját az onániához kapcsolja.⁸

Foucault azonban úgy gondolja, hogy az önkielégítést ostromozó szövegek nem a serdülőt hibáztatják a szokásáért, hanem az arisztokrata, illetve a polgári család felépítésében látják a bökkenőt: a fiatal és a szülei közé beékelődött emberek, szolgák, tanítók, lakájok, dajkák, nagynénik és nagybácsik, vagyis a háztartás felnőtt, de „külső” tagjai izgatják fel véletlenül vagy szándékosan a serdülőt, és vezetik el az onániához. A gyermeknevelés célja a gyermek egészséges és természetes felnevelése, amelyre ez a diskurzus a szülőket, és kizárólag a szülőket tartja megfelelőnek. Vagyis Foucault szerint a polgári család szerkezetének átalakulása részben az önkielégítéssel kapcsolatos diskurzus eredménye, hiszen az aggódo szülők egyre nagyobb kontroll alá akarták vonni gyermekük testét és szexualitását, s így a veszélyes „közvetítő” elemek lassan kiszorultak a háztartásból.⁹ Foucault ezt a folyamatot beillesztette a hatalomról alkotott átfogó elméletének a rendszerébe, amely szerint a kialakulófélben lévő biopolitikai államnak szüksége volt arra, hogy a szülők ne engedjék „kárba veszni az erőforrásokat”, vagyis minél jobban figyeljenek arra, hogy gyermekeik ne haljanak meg idő előtt. Másrészt a foucault-i elmélet szerint az állam törbe csalta a szülőket, akiknek odaadta gyermekük szexualizált testét, de cserébe el is kérte azt a testet az állam számára fontos tevékenységek (például háború) számára. A maszturbáció kapcsán ebben az összefüggésben Foucault azt is fontosnak tartotta, hogy míg a háztartásban minden az önkielégítés elfojtásáról szólt, beszélni nem lehetett róla, addig a szülőket arra ösztönözték, hogy orvoshoz vigyék a megrögzött onanistát, aki aztán egy medikalizált vallomás keretében, de nem a családnak, hanem a külső szakértőnek számolt be róla. Vagyis az onanista Foucault-nál a megfigyelés és a fegyelmező hatalom egyik kulcsfigurája, aki ugyan nem feltétlenül felelős a saját betegségéért, mégis orvosi kezelést, beavatkozást igénylő, patológiás eset.

Laqueur könyve is hasonlóképp, történetileg és kritikai módon mutatja be a maszturbációt övező háromszáz éves diskurzust és a különbözőségek forrásait. Az ő elemzéséből az is kiderül: nem véletlen, hogy a 18. században, vagyis a racionalitás és szekularizáció korában terjedt el az önkielégítést drámaian szomatizáló-patologizáló elmélet. Ugyanis a felvilágosodás – például Kantnál, aki szintén ostromozza a maszturbációt – a társadalom felnőtté válásáról és egyre racionálisabb működéséről szólt, az önkielégítés pedig gyermeki, öncélú és önző szokás-

⁸ Foucault 2014: 227–241.

⁹ Foucault 2014: 243–246.

nak tűnt, melyben túlságosan elburjázott a fantázia – „mind az értelem, mind a társadalom világát” elhagyta az, aki megrögzött gyakorlójává vált.¹⁰ Mi több, titkos és könnyen hozzáférhető volta miatt könnyen válhatott addikcióvá, amely a mértékletességet hirdető korban különösen erős félelmeket szült. A korabeli orvosi irodalom hasonlóképp ábrázolta az onanistát, mint az alkoholistát, aki mind saját, mind családja életét tönkreteszi, és végül korai és szörnyűséges halált hal. A 19. század második felében az onanista képi megjelenítései is gyakran hasonlítottak az alkoholelles mozgalom alakjaihoz, ugyanúgy az akkorra már divatos „degeneráció” tüneteit ábrázolták rajta.¹¹

Laqueur még számos meggyőző érvet hoz fel amellet, hogy miért maradt az onánia a felvilágosodást követően is a szexualitásról szóló diskurzus közép-pontjában, de a diskurzus 20. századi fejlődéséhez érdemes lesz most előreugrani, mégpedig egészen Freudig. A pszichoanalízis atyja hosszas vizsgálódás után arra jutott, hogy az ember nemi fejlődésében sem a reprodukcióra való hajlam, sem a heteroszexualitás nem jön „öszönösen”, vagyis a gyermekkorban az önkielégítés része a természetes fejlődésnek.¹² A gyermek szerinte azért maszturbál, mert még nincsen kialakult tárgya és iránya a vágyainak, és a társadalmi szocializáció során tanulja meg azt irányítani. A felnőtté válás Freudnál a szublimációval, vagyis a (maszturbációs) vágyak elfojtásával, illetve társadalmilag elfogadott mederbe terelésével egyenlő. Ez egyben azt is jelenti, hogy a „normális” pszichoszexuális fejlődés része, tehát nem betegség és nem bűn, viszont felnőttkorban az ember szükségszerűen elhagyja rendszeres gyakorlását, a serdülőkor egyéb gyermekbetegségeivel együtt.¹³

A következő ugrás a 20. század második felére tehető, ami egyrészt a szexológiai kutatások, másrészt politikai változások eredménye. Az 1940-es évek végén és az 50-es évek elején jelent meg Alfred Kinsey két kötete a férfi és női szexualitásról,¹⁴ amelyekből kiderült, hogy nemcsak serdülő, hanem házas felnőtt férfiak és nők körében is sokkal elterjedtebb az önkielégítés, mint azt korábban gondolták. Körülbelül egy évtizeddel később, 1966-ban jelent meg Masters és Johnson könyve, amely a női orgazmus tekintetében hozott áttörést, mert leszámolt azzal a freudi illúzióval, hogy a gyermekkori klitorális ingerlést a felnőtt nőknél felváltja egy „érettebb”, komolyabb orgazmus, amely a hüvelyben történik.¹⁵ A hetvenes évek ellenkulturális mozgalmi, a lesbikus és meleg, illetve feminista szerzők politikai ügyé tettek az önkielégítést, ami a különféle (kiváltképp a klitorális) orgazmusok és az élvezet felszabadításáról szólt. A saját magamnak ajándékba adott élvezet, a büntudat nélküli, a nyilvánosság által is elfogadott

¹⁰ Laqueur 2004: 238.

¹¹ Laqueur 2004: 60.

¹² Laqueur 2004: 70–72.

¹³ Freud 1995: 101–113.

¹⁴ Masters–Johnson 1966.

¹⁵ Kinsey 1948, 1953.

orgazmus az autonóm politikai szubjektum szinonimájává vált.¹⁶ Ezzel vissza is értünk Wilhelm Reich 30-as években megjelent, de a 60-as évekig marginálisnak mondható felszabadítási elméletéhez, amit aztán Herbert Marcuse karolt fel nagy hatású 1964-es könyvében, *Az egydimenziós emberben*.¹⁷ Úgy mondhatnánk tehát, hogy a 20. században az önkielégítés három elbeszélismódja váltja egymást, vagyis inkább vetekszik egymással, mert – látva a Laqueur harvardi látogatására adott reakciókat – még a 21. század elején sem lehet azt mondani, hogy megszűnt volna a felvilágosodás kori szomatizáló-patologizáló diskurzus hatása, amelynek hátterében felsejlik a titok és a törvénytelenység árnya.

Ebben a tanulmányban a maszturbáció és a szexuális másság kérdéseit fogom vizsgálni, és 20. századi magyar forrásokon keresztül mutatom be a különböző elbeszélismódok magyarországi változásait. Megpróbálok választ találni arra, hogy a nemi nevelés különböző korszakaiban miként jelent meg az onanista alakja: milyen magatartásokkal azonosították, kötötték-e más illegitim vagy gyanús tevékenységhez, illetve egyes társadalmi csoportokhoz. Az is érdekel, hogy a freudi, illetve a felszabadítási „forradalom” mikor és milyen formában éreztette hatását a magyar diskurzusban, és hogy az aktuális politikai prioritások hatással voltak-e a szexuális tevékenységek megítélésére. A források túlnyomórészt orvosi, szexológiai, szexuálpсихológiai szövegek, és a tágabb értelemben vett szexuális nevelés kánonjába tartoznak, vagyis serdülő fiataloknak, illetve szüleiknek íródtak. Sorra fognak kerülni olyan, nem az orvosi szakmához tartozó szerzők is, akik pedagógiai munkájuk révén kerültek kapcsolatba fiatalokkal.

AZ ÖRÖKSÉG: „ÖNFERTŐZÉS” ÉS „ONANIA”

A svájci Samuel-Auguste David André Tissot volt az első olyan hírneves orvos, aki betegséggként kezelte az önkielégítést és különféle szervi bajokat társított hozzá. 1760-ban kiadott könyve (*L'Onanisme*) nagyban hozzájárult ahhoz, hogy az „önfertőzés” már a 18. században bekerült a szexuális patológiák közé.¹⁸ Tissot könyve vélhetően néhány évtizedes késéssel jutott el Magyarországra, ugyanis magyar nyelven nem adták ki sem a 18. században, sem a későbbiekben, de 1791-ben megjelent az első bécsi, német nyelvű kiadás.¹⁹ Annyi azonban biztosan tudható, hogy a 19. század első felében volt már olyan magyar nyelvű kiadvány, amelyet kifejezetten az „önfertőzés” kérdésének szenteltek: ezt a kis könyvet 1843-ban adták ki, szerzője Schönvizner János orvos volt.²⁰ Schönvizner a nemzetközi maszturbációs irodalomhoz hasonló, vészjósló hangnemben figyelmeztette az olvasó szülőket, hogy az „onania pusztító ragályként dühöng az

¹⁶ Laqueur 2004: 74–75.

¹⁷ Marcuse 1968.

¹⁸ Tissot 1791.

¹⁹ Allen 2000: 87–88.

²⁰ Schönvizner 1843.

emberi nemben”,²¹ valamint hosszas leírást közölt az önkielégítés testi tüneteiről, és túlnyomórészt francia orvosi szerzők útmutatása alapján adott tanácsokat arra vonatkozóan, hogyan lehet a betegség ellen küzdeni.²² A 19. századi, testi bajokat részletező attitűd fellelhető a 20. század elejének orvosi szakirodalmában is, de változás áll be a szomatizálás mikéntjének rekonstrukcióját illetően. 1903-ban és 1904-ben két nemzetközileg is elismert orvos, Porosz Mór²³ és Deutsch Ernő²⁴ is írt egy-egy tanulmányt az önkielégítésről, melyekből kiderül, hogy bár az onánia továbbra is betegségnek számított, már nem hitték halálos kimenetelűnek, illetve sok betegség etiológiájára már nem adott magyarázatot.

Deutsch az első oldalon kiemelte, hogy az „önfertőzést” betegségként kell kezelni,²⁵ viszont a korábban említett 19. századi szerzőtől eltérően a testi tüneteknél nincs szó sápadtságról vagy petyhüdt izmokról. Helyette azt hangsúlyozta, hogy az „önfertőzés” „első sorban az idegrendszerre gyakorol káros hatást”, igaz, mellé olyan orvosi véleményeket is citált, miszerint „az onanisták agya igen lágy”.²⁶ Arra is felhívta a figyelmet, hogy a szemtükör feltalálása óta már a leg súlyosabb szembántalmak okai között nem szerepel az önkielégítés, de úgy vélte, kisebb szembajokat azért okozhat. Azt a korábban tényként kezelt hitet is cáfolta, hogy az onánia pszichózisokhoz vezetne, és egy kifejezetten Tissot-t cáfoló szerzőt említett, aki szétválasztotta az örökölt epilepsziát és az önkielégítést. Tissot munkásságát elvetette, de hozzátette, hogy „még sem tagadhatjuk, hogy az onánia káros bélyegét ne ütné rá minden szervezetre, még a legegészségesebbre is. Az önfertőző eleinte deprimált, physicumában és psychéjében elváltozott, majd a neurasthenia sexualis változatos képe áll szemünk előtt, végre ha folytatja gyászos szenvedélyét, a cerebrasthenia²⁷ ösztüneteivel találkozunk nála.”²⁸

²¹ Schönvizner 1843: 10.

²² „Az egyed veszti egészséges színét, halavány lesz, izmai pelyhüdtek; szemgolyói mélyen üregekbe visszavonulván s barna vagy vörös, vagy ólom színű karikával környezvék; tekintete bátortalan, komor; ajkai vértelenek; az arcz mozdulatai mintegy kényszerítve történnek [...]” A négyoldalas felsorolás pedig halállal végződik: „a közelgő halál rémképe; irtóztató kétségbeesés, s nem ritkán az öngyilkolás” (Schönvizner 1843: 12–16).

²³ Porosz Mór (1867–1935) bőrgyógyász és venerológus volt, aki sok, nemzetközileg is elismert cikket publikált nemi kérdésekről. A 20. század elején német orvosi folyóiratok (például *Zeitschrift für Sexualforschung*, *Zentralblatt für Gynäkologie*) is közölték írásait, illetve recenziókat a könyveiről. Az 1904/05-ös pesti szexuálpedagógiai konferencián is részt vett (Kemény 1908: 307–330; *Zsidó Lexikon*: <http://www.elib.hu/04000/04093/html/szocikk/13959.htm> – utolsó letöltés: 2016. november 8.).

²⁴ Deutsch Ernő (1872–1944) orvos és gyermekgyógyász volt, aki a gyermekvédelemben, illetve a nemibetegségek elleni küzdelemben is aktív szerepet játszott, továbbá az Ingyentaj Egyesület igazgató-főorvosaként dolgozott. Számos könyv, köztük a *Közlemények a gyermekvédelem és a gyermekhigiénié köréből* (1910), illetve *A gyermekek egészsége* (1912) szerzője (*Zsidó Lexikon*: <http://www.elib.hu/04000/04093/html/szocikk/11038.htm> – utolsó letöltés: 2016. november 8.; *Orvoséletrajzi Lexikon*: <http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/magyar-orvoseletrajzi/ch03s06.html> – utolsó letöltés: 2016. november 8.).

²⁵ Deutsch 1903: 1.

²⁶ Deutsch 1903: 1.

²⁷ A neuraszténia, azaz az idegrendszeri kimerültség korabeli szinonimája.

²⁸ Deutsch 1903: 18.

Deutsch megoldási javaslata a megfigyelés, de ennek első számú terepe nem az otthon, hanem az iskola:

„Kezeket a padra, szemeket a tanítóra szegezve, kinek érdekes (!) előadása a gyermekek figyelmét lebilincseljék. A szünetek alatt s az árnyékszéken állandó felügyelet gyakoroltassék. 10 éven felüli gyermekeket a természetrajz oktatása folyamán figyelmeztethetjük az onaniára s annak káros következményeire.”

Deutsch az onanista figyelmeztetése során diszkréciót javasolt, illetve a megfigyelés fokozását, valamint kitért az akkori szokásos jó tanácsokra: sok sport, megfelelő ruházat nappal és éjjel (hátról nyíló nadrág, zsebnélküli nadrág, éjszákára a végtagok megkötése), hidroterápia, pszichoterápia. Elvetendőnek tartotta azonban az olyan szerkezeteket, amelyek nem engedték volna hozzájutni az onanistát a nemi szerveihez, mivel „ezek a figyelmüket a genitáliákra irányozzák”. Ezenkívül – és itt látható, hogy elsősorban fiúknak szólt a javaslata – a prostitúciót vagy a házasságot ajánlotta, végső következtetése azonban igen drasztikus volt: „a minden eljárással dacoló önfertőzött gyógyintézetbe helyezzük el”.²⁹

Porosz főleg esetleírásokat mutatott be *Az onania következményeiről* című írásában, de azt előljáróban leszögezte, hogy az onánia következményei nem egységesek, az okozott bántalom jellege személyfüggő, egyetlen dolog egységes: a neuraszténia.³⁰ Ő is szembehelyezkedett több 18–19. századi mítosszal, például azt írta, hogy a „gerincgáyi elváltozások a meseországba tartoznak. Érzem e szavaim keménységét, melylyel a közfelfogással szembe helyezem magam. De az igazságom tudata ad hozzá bátorságot.”³¹ A megfogalmazás természetesen jelzi, hogy még javában tartották magukat azok a vélekedések, amelyek a 18. század eleji orvosi szövegeken alapultak. Porosznál érezhető, hogy az onániát már kevésbé tartja kimutatható betegségnek, és az esetleírások nagy egyéni különbségekről tanúskodnak. A fokozott libidót és az idegességet (neuraszténiát) kivéve komoly szervi bajokról nem esik szó nála.

Érdemes megemlíteni az Ilosvai Hugó szerkesztette korabeli népszerű ismeretterjesztő sorozat (Közhasznú Könyvtár) *Gyermekmegóvás* című 1905-ös kiadványát, amely a következőket javasolta a szülőknek:

„Meg kell figyelni a gyermeket akkor is, ha az illemhelyre megy. Ha sokáig marad, rá kell nyitni. Ha visszajön, élesen a szeme közé kell nézni. Ha nem bírja el a tekintete, akkor baj van és ezt orvosolni kell. Nem szigorral, ütleggel, koplaltatással, hanem felvilágosítással. Hogy ez a halálad. Ha nincsen is így, a megrémítés nem árt. De még egyszer ismételjük: a gyermek legyen bizalmas szüleihez.”³²

²⁹ Deutsch 1903: 20–22.

³⁰ Porosz 1904: 4.

³¹ Porosz 1904: 3.

³² Ilosvai (szerk.) 1905.

Kissé paradox, de a foucault-i logikába beleillik, hogy bizalmatlanságra ösztökél, egyben a bizalmat hangsúlyozza, hiszen a szexualitás megfigyelésének diskurzusában a megfigyelt egyoldalú vallomástétele (gyónása) ilyen jellegű, egyenlőtlen kapcsolatra épít. Érdekes viszont, hogy itt a szerző egy félmondatban kikacsintott, hiszen azt a szülő másoktól (akár Porosztól vagy Deuschtól) tudhatta: amivel gyerekét riogatja, annak nincs valóságalapja.

A 18. század túlzásait a 19. század gyorsan fejlődő orvostudománya lépésről lépésre cáfolta meg, de ez nem jelentette azt, hogy a 20. század elején a legkomolyabb magyar szakértők ne gondolták volna súlyos, elhatárolható kórképpel rendelkező betegségnek az onániát, és ne próbálták volna megfejteti az „onanista” lelkét, betegségének okaival, tüneteivel, és az arra adott kezelésekkal együtt. Mi több – mint az Deutsch utolsó mondatából kiderül –, az onánia leküzdésére képtelen fiatal olyannyira súlyos betegnek számított, hogy elzárásra kellett ítélni, hisz javíthatatlansága okán nem képes beilleszkedni a társadalomba.

A HORTHY-KOR: „MAJD KINÖVI” VAGY „ZSIDÓ MÉTELY”?

Az 1920-as és 30-as évek felvilágosító irodalma egyre csökkenő mértékben, de továbbra is hangsúlyt helyezett a szomatizálásra, viszont fontos változás a Trianon előtti korhoz képest, hogy egyre fontosabbá vált az okok megkeresése. Az önkielégítésről szóló diskurzus, mint Foucault állítja, nagyban hozzájárult a nukleáris család kialakulásához azzal, hogy a háztartás többi tagjában vélte megtalálni az onánia gyökerét. A „külső” okok kapcsán Laqueur megemlíti, hogy a zsidóság és az önkielégítés közti kapcsolódásnak hosszú a története, de a 19. század végén erősödtek meg azok a hangok, amelyek a degenerációt a zsidókkal és egyidejűleg sok esetben az önkielégítéssel azonosították.³³ Magyarországon ennek komoly irodalma csak az 1920-as évek után lett, amikor is a szexuális nevelésről szóló szövegek nagy része a „keresztény-nemzeti” rendszer „keresztény” részéből érkezett. A több száz könyv, tanulmány, cikk túlnyomó többsége nem, vagy nemcsak orvosi szöveg, hanem keresztény (jórészt katolikus és református) nevelők írása.³⁴ Ezekben a „keresztény” szövegekben két veszélyforrás jelenik meg, „a fenyegető, bűnös szexualitás két embertípusa, [...] a prostituált nő és a zsidó szellemiséget képviselő férfi”.³⁵ A Horthy-kor szexuális politikája végül arra futott ki, hogy ezt a két „veszélyforrást” egymással összekapcsolja és elkülönítse a keresztény-nemzeti világtól, mivel az 1941. évi XV. törvényben (köznyelvi nevén az úgynevezett „harmadik zsidótörvényben”) megtiltották a egyes házasságokat, illetve a nemi

³³ Laqueur 2004. A legkiterjedtebb tudományos elemzéseket a szexuális antiszemitizmusról Sander Gilman műveiben találhatjuk, például Gilman 1991.

³⁴ Egy korábbi cikkben (Szegei 2015), illetve a disszertációmban (Szegei 2014) hosszabban írtam ezekről a szerzőkről, itt csak Tóth Tihamért emelném ki, akinek *A tiszta férfiúság* című könyve igen részletesen foglalkozik az önkielégítéssel (Tóth 1923).

³⁵ Szegei 2015: 62.

érintkezést minden zsidó származású férfi és „tisztességes”, nem zsidó származású nő között.³⁶ A perverznek bemutatott zsidó szexualitás fontos eleme volt az önkielégítésre való hajlam, és az efféle, aberrált tevékenységek propagálása.

Ennek a felvilágosító irodalomnak az egyik legismertebb alakja a nagyváradi születésű jezsuita szerzetes és szónok, Olasz Péter. Olaszt a kor ismert szexuálpatológus-nőgyógyásza, Nemes Nagy Zoltán a *Szexuálpedagógia és etika* című könyvében is megemlíti, és a „szexuálpszichológia kitűnő szakértőjének” nevezi, illetve a fiatalok maszturbációs szokásait illetően hozzá fordul statisztikai adatkért.³⁷ Olasz valóban fiatalokkal foglalkozott, például az *Iskola és Egészség* című folyóiratban 1937-ben megjelent cikkében hosszan írt a témáról.³⁸

Olasz azzal indította cikkét, hogy „a pszichoanalitikus (freudista, steckelista) irodalom propagálja azt a nézetet, hogy ez a [túlzásba vitt – Sz. G.] serdülőkori onánia veszélytelen. Viszont a mai orvostudomány az ellenkező nézetet vallja”.³⁹ Ezután német forrásokhoz fordult bizonyítékért, ugyanis „a német faj fokozott védelme az orvostudomány németországi képviselőitől elvárja, hogy az onánia ártalmas vagy ártalmatlan voltát megállapítsák”.⁴⁰ Az ideg orvos és pedagógus Walter Cimal személyében meg is találta azt, akinek az elmélete a legközelebb állt a sajátjához. Cimal azt állította, hogy „bármelyik némettörzsbeli gyermek »képtelen betegség nélkül elviselni az onániát«, és konkrét fizikai tüneteket tárított a szokáshoz („táplálkozás és ásványi anyagcsere ártalmára van a korban”, vagy „a hólyag-vese-apparátus ingerállapotokra [irritable bladder] és gyulladásos folyamatokra hajlik”).⁴¹ Hozzátette viszont, hogy „Cimal nem vonja kétségbe a zsidó kutatók [értsd: pszichoanalitikusok – Sz. G.] eredményeit: a zsidófajú ifjúságra nézve [sic!] azonban hangsúlyozza, hogy e kutatók a zsidófajúak nemiségének (a nem zsidófajúakétól) egészen elütő szerkezetét igazolták.”⁴²

Egy évvel később megjelent könyvében a német zsidó származású szexológus, Magnus Hirschfeld állítólagos statisztikai adatait utasította vissza, mivel azok szerinte a „városi zsidó gyerekek” önkielégítési szokásain alapultak, és a Hirschfeldtől idézett 44%-os aránnyal szemben az ő adatai szerint a magyar serdülő fiúknak csak a 15–20%-a végzett önkielégítést.⁴³ Egyfelől tehát e szerzők szerint a „zsidó” tudomány (például pszichoanalízis) elfogadta vagy kifejezetten támogatta az önkielégítés kultúráját, degenerált biológiai fejlődésük miatt pedig a zsidó serdülők sokkal nagyobb arányban végeztek önkielégítést, mint

³⁶ Ez azt jelentette tehát, hogy zsidó származású férfiaknak „nem tisztességes” nőekkel, vagyis prostituáltakkal megengedett volt a nemi együttlét, csak a nemzet testéhez szorosan hozzátartozó nők váltak számukra elérhetlenné.

³⁷ Nemes Nagy 1944: 126.

³⁸ Olasz 1937.

³⁹ Olasz 1937: 186.

⁴⁰ Olasz 1937: 186.

⁴¹ Olasz 1937: 186–187.

⁴² Olasz 1937: 188.

⁴³ Olasz 1938: 118. Olasz nem tér ki arra, hogy miből számolta ki ezt a 15–20%-ot, vélhetően azokról a katolikus fiúkról beszél, akiknek lelki vezetőjeként szolgált, és akik nála gyóntak.

a „magyar” vagy a „német” fajúak. Másfelől a zsidó fiatalok azért is számítottak veszélyesnek, mert a rossz példával bűnbe vihették „tisztá” társaikat. A neves kálvinista pedagógus-szakértő, Fónyad Dezső 1935-ben *Az ifjúság örök sebe* című könyvében például a következőket írta az önkielégítésről: „A kulminációs pontot a 14–17 évre, tehát a sűrű érzékiség idejére teszik. De már jóval előbb is jelentkezhetik, nem ritka már az első osztályos diákok között sem. (Lábjegyzet: Egyik gimnáziumban első osztályosok rajzolták tele a mellékhelyiséget. Célzatosságának ne tűnjék, de zsidók voltak.)”⁴⁴

Az onanistáról szóló diskurzus tehát annyiban mindenképp módosult a Horthy-korban, hogy a kor antiszemita közfelfogása beszüremlett a szexuális nevelés világába is, ahol egy, a kereszténytől eltérő, az önkielégítésben (is) tobzódó „zsidó szexualitást” próbáltak bemutatni. A polgári magyar családokat már nemcsak a cselédek és a dajkák veszélyeztették, hanem a családon kívüli erők is: a zsidó iskolatársak, a zsidó tudományok, a zsidó társadalom.

Ami az orvosi diagnózist illeti, a két világháború között a freudiánus narratívára is találunk példát. Nem vált ugyan általánosan elterjedtté, de már fellelhetőek voltak olyan szövegek is, amelyek azt hirdették a serdülők számára, hogy az önkielégítés az ő korukban természetes dolog. Az egyik legismertebb példa erre a szociáldemokrata orvos, Totis Béla, aki igen sok könyvet publikált a nemiségről, és többek között részt vett a korabeli szexológia egyik nagyreményű kezdeményezésére, a Magnus Hirschfeld-féle Szexuálreform Világliga 1932-es brnói konferenciáján is.⁴⁵ *Az ifjúság nemi problémái* című, 1931-es könyvében kerek perec kijelenti, hogy „az orvostudomány semmiféle olyan testi vagy lelki megbetegedést nem ismer, amely az onánia következményeként lépne fel” és hozzáteszi, hogy ez „a fejlődő ember természetes állapota, amelyen szinte mindenki keresztülmegy”.⁴⁶ Totis szerint azok a testi bajok, amelyeket az onániával hoznak kapcsolatba, mivel mindenki (legalábbis minden férfi) onanizál, nem létezhetnek, különben mindenki beteg lenne. A lelki bajok eredete így valójában a nevelés és a „rossz olvasmányok”, amelyek megzavarják a fiatalok lelkét.⁴⁷ Totis azt is leszögezi, hogy a serdülőnek nem szükséges nagy energiákat felhasználni az onánia legyőzésére, mert az a kamaszkor végeztével „ugyanolyan észrevétlenül és lassan távozik, mint ahogy jött”.⁴⁸ Csakúgy, mint Freud, Totis azzal biztat, hogy a „normális” fejlődés eredményeképp az onánia magától elmúlik. Totis könyve annyiban fontos, hogy ő az egyik első orvos, és mindenképp a legnépszerűbb szerző Magyarországon, aki semmiféle negatívumot, betegséget nem kapcsol a fiatalok önkielégítéséhez. Könyvéről a szexuális kérdésekben jellemzően nyitott *Nyugat*-ban Illés Endre írt recenziót, és ő is megróttá Totist, miszerint:

⁴⁴ Fónyad 1935: 43.

⁴⁵ Szegedi 2013.

⁴⁶ Totis 1931.

⁴⁷ Totis 1931: 31.

⁴⁸ Totis 1931: 34.

„Az ifjuság első szerelmi önkielégüléseiben s kilengéseiben Totis is ugyanarra a szélsőségesen engedékeny, elnéző s szinte biztató álláspontra helyezkedik, mint a pszichoanalitikus szerzők általában, – elfeledkezve arról, hogy ez már nem objektív felvilágosítás, de ellenkező irányú s előjelű, rombolásban azonban épp olyan erejű túlzás, mint a korlátolt, ijesztgető, ortodox felfogás.”⁴⁹

Az Illés sugallta „arany középutat” bizonyára a korban a nemi betegségek megelőzésével foglalkozó szervezetek (például Teleia Egyesület vagy az Országos Közegészségügyi Egyesület Antiveneriás Bizottsága) képviselőinek írásaiban kell keresni. Jó példa lehet erre Grúz Frigyes, az Antiveneriás Bizottság alelnöke, aki *A nemi élet egészségtana* című könyvének kiadása idején a nemi betegségek elleni küzdelem miniszteri biztosa is volt.⁵⁰ Grúz szerint az onania a „rendes nemi élettől való leggyakoribb eltérés”, amelyet a serdülő vagy társaitól tanul el, vagy magától szokik rá. Grúz is azt írta, hogy „az önkielégítés önmagában véve roppant nagy veszedelmet nem jelent”, és leszámolt azzal a hittel is, hogy bármilyen betegség, például hátgerincsorvadás vagy elmebetegség lenne az eredménye. Általánosságban véve megengedő hangot ütött meg az önkielégítést illetően, és Totishoz hasonlóan ő is különbséget tett a serdülőkori és a felnőttkori önkielégítés között, illetve azt gondolta, hogy az egészséges emberek „idővel a nemi önkielégítésről maguk is leszoknak”.⁵¹ Viszont figyelmeztetett arra a problémára, hogy a maszturbáció bármikor végrehajtható, mert nem kell hozzá társ, és hogy a „kicsapongás” később idegességet, ingerlékenységet, sőt akár „nemi képtelenséget is okozhat”. Grúz a maszturbációt összhangba hozta a homoszexualitással is, amire a fiatalok „kölcsonös nemi önkielégítés” során szokhatnak rá, és ezzel súlyosbítva azt üzenté, hogy „kétségtelenül hátrányos és káros a szervezetre, bár nem olyan túlzott mértékben, ahogy azt egyes szerzők [...] mondják”.⁵² Grúz tehát valóban átmenetet képez Totis és az önfertőzést szomatizáló diskurzus között: egyrészt ugyan bajnak, de kis bajnak tartja; másrészt olyan serdülőkori jellemzőként kezeli, ami elmúlik; harmadrészt viszont összekapcsolja a homoszexualitás „kialakulásával,” vagyis az egyik nemi eltévelyedés hozza magával a másik, még nagyobbnak tekintett perverziót – nála tehát az önkielégítés nem hagyományos betegséget okoz, hanem a nemi orientáció zavarát.

Érdemes még megemlíteni Steiger-Kazal Dezsőt, aki az Antiveneriás Bizottságon belül a nemi felvilágosítás szakértője volt. Ő a nemi absztinenciáról írt 1927-es írásában elismerte, hogy valamilyen szinten igaza volt Freudnak, hogy a „nemi vágy elnyomása ösztönellenes” és „csak kielégüléssel győzhető le”, de ő úgy gondolta, a gyermek (különösképp a lánygyermek) alapvetően nem vágyakozik, tehát megelőző tevékenységeket kell végezni a nemi ösztön felébredése ellen, mivelhogy az nem szükségszerűen alakul ki fiatal korban. Steiger-Kazal

⁴⁹ Illés 1932: 224–225.

⁵⁰ Grúz 1939.

⁵¹ Grúz 1939: 47.

⁵² Grúz 1939: 46.

tehát alapvetően az absztinenciát javasolta a fiatalok számára, de arra a kérdésre, hogy árt-e az absztinencia, azt a választ adta, hogy „akkor igen, ha onániához vezet, mert ez ártalmára van a szervezetnek”.⁵³

A fenti szerzők, Deutschtól Grúszig, kifejezetten a férfiak szexualitásával foglalkoztak, ami azért érthető, mert a lányok nemi felvilágosítását egészen sokáig nem tartották helyes, illetve fontos dolognak, és épp ezért jóval kisebb az irodalma a női önkielégítésről szóló tanácsoknak, legalábbis a század első felében. Ugyan az 1900-as évek elején a Feministák Egyesülete éveken át követelte, hogy vezessék be a nemi felvilágosítást az iskolákban és azt lányok számára is tegyék elérhetővé,⁵⁴ ám mindebből nem valósult meg semmi, és egészen a Horthy-kor végéig tartotta magát az az uralkodó nézet, hogy a lányok tiszta világát bemocskolná a nemi kérdés hangsúlyozása. Csaba Margit, Sáfrán Györgyi, Csiáné Leicht Mária és Gémessy Piroska írásai között csak egy olyat találtam, ami említi az önkielégítést.⁵⁵ Amikor a fenti szerzők a „bűnt”, illetve a „lejtőt” említik, akkor jellemzően a házasság előtti nemi élet, illetve prostituálódás veszélyeire figyelmeztetnek. Csaba és Csiáné közös könyve is csak annyiban említi az önfertőzést, hogy „nincsenek a legtöbbször anatómiai következményei sem ennek a bűnnek, de nem marad legtöbbször mégsem titokban”;⁵⁶ majd a szerzők azzal riogatnak, hogy aki elvesztette a tisztaságát, az megindul a lejtőn, és ott már nincs megállás, egyenes út vezet a „züllés, vagyis a „tisztességes nő” státuszának elvesztése felé. A hangsúly tehát itt sem az önkielégítésen van, a szerzők lényegében nem is foglalkoznak azzal, hogy betegséget okoz-e az onánia, mert az attól való tartózkodás kizárólag erkölcsi kérdés: a „tisztaság” megőrzése végett kell kerülni, hiszen annak elvesztése nagyjából egyenértékű a szüzesség/tisztesség elvesztésével. A lányoknak tehát egyrészt nagyon kevés információt adtak az önkielégítésről (láthatóan jobban hallgattak róla, mint a fiúk esetében), másrészt a dolog erkölcsi oldalát hangsúlyozták. Ennélfogva a serdülő lányok számára az önkielégítés egyrészt valamelyest láthatatlan volt, másfelől az „önfertőző nő” e tanácsok alapján az első alakváltozást jelentette a „tisztességes nőtől” a „prostituált nőig” haladó úton.

A Horthy-korban, mint azt a fenti néhány példa bemutatja, az onanista megmaradt a szexuális másság kategóriájában. Sokak számára bizonyíték volt a „zsidók” szexuális különbözőségére, mások a homoszexualitás kialakulásával hozták összefüggésbe, és bár a szomatizáló-patologizáló diskurzus veszített valamelyest az erejéből, továbbra is sokan betegségnek, illetve betegségek eredőjének képzelték.⁵⁷

⁵³ Steiger-Kazal 1927.

⁵⁴ Lásd például: Glücklich 1907.

⁵⁵ Csaba 1932; Csaba 1934; Gémessy 1940; Sáfrán 1941.

⁵⁶ Csaba–Csiáné 1934: 35.

⁵⁷ Érdekesség, hogy a neves szívspecialista, Bodon Károly egy 1935-ös könyvében megjegyzi, hogy az onánia kardiológiai ártalmakkal jár, és kialakulhat az úgynevezett onanista szív (Bodon 1935: 256).

NEM BŰN, NEM BETEGSÉG, DE...

Ami a szexuális nevelést, illetve a szexről szóló közbeszédet illeti, az 1948 és 1957 közötti tíz évet nyugodtan hívhatjuk „A Nagy Csend” korszakának. Míg az 1945 előtti „keresztény-nemzeti” kurzus láthatóan élénken foglalkozott a nemi kérdéssel, a kommunista hatalomátvétel után ennek semmi jelét nem láthatjuk, sem orvosi szaklapokban, sem a populáris sajtóban (*Nők Lapja*, *Szabad Ifjúság* stb.), sem egyéb kiadványokban. Ennek a hirtelen változásnak a gyökere a szovjet hatásban kereshető. A kor talán legismertebb szovjet pedagógusa, Anton Szemjonovics Makarenko például az 1949-ben magyarra fordított könyvében a következőket írta a gyerekek nemi felvilágosításáról:

„Ne siessünk tehát túlságosan a gyermek egy-egy odavetett kérdésére azonnal felfedni előtte a születés titkát [...]. Ha megtárgyaljuk vele a férfi és nő viszonyának legintimebb részleteit, ezzel csak tápláljuk kíváncsiságát a szexuális kérdések iránt és tulkorán felébresztjük fantáziáját. [...] További fontos feltétele a helyes szexuális nevelésnek a gyermek kellőmértékű megterhelése munkával, gonddal. [...] Ha a gyermek estére normális, kellemes fáradtságot érez, ha reggel, napközben munkáján, kötelességein jár az esze, akkor megvannak a kellő előfeltételei a fantázia helyes irányú fejlődésének, a gyermek erői helyes megoszlásának, nem marad sem fizikai, sem pszichikai fölösleges energiája az üres, lusta kószálásra, a képzelet csapongására, a véletlen találkozásokra és benyomásokra.”⁵⁸

Míg a század elején Deutsch, később Olasz és mások részletesen írtak a fő ellenségéről, Makarenko nem nevezi nevén az önkielégítést, habár az akkori olvasónak bizonyára elég egyértelmű volt, mit takar a fantázia gyakori emlegetése, illetve az a szándék, hogy sok munkával kifárasztjuk a gyerekeket, és így ne legyen erejük nem produktív tevékenységekkel foglalkozni.

A sztálini rezsim szexuálpolitikájára jellemző ez a konzervatív szemérmesség, aminek a gyökerei az 1920-as évekre nyúlnak vissza, bár akkoriban még igen sokat foglalkoztak a nyilvánosságban a nemi kérdésekkel, így az önkielégítéssel is. Mint Mihail Zolotoszonov írja, természetellenesnek, a társadalom szempontjából haszontalannak tartották a maszturbációt, és általában úgy vélték: „A rendezetlen nemi viszonyok kétségtelenül károsan tükröződnek vissza a szervezeten, aláássák erejét, az embert mint harcost, kommunistát legyengítik”,⁵⁹ épp ezért, e rendezetlen nemi élet részeként ellenezték az önkielégítést is. Ugyanaz az érvrendszer érhető itt tetten, mint amiről a felvilágosodás idején is írtak, miszerint az önkielégítés önző tevékenység és túlzásokra adhat okot – a kollektív társadalomban nem volt helye efféle privát és l'art pour l'art aktusoknak. A szovjet családpolitika egyik korabeli kutatója, Nicholas S. Timasheff a sztálini szexuálpoli-

⁵⁸ Makarenko 1949: 319, 322.

⁵⁹ Zolotoszonov 2005: 30–31.

litikát „A Nagy Visszakozásnak” nevezte, amivel a szodómiát tiltó törvényekre, az abortuszkorlátozásra és a válások megnehezítésére utalt. Elméletét azonban az elmúlt években többen is (például Frances Bernstein, David L. Hoffmann és Ann Livschiz) cáfolták. Szerintük már az 1920-as években is látható volt az a patriarchális, aszexuális és puritán szexuális erkölcs, amit nagyrészt szovjet (férfi) orvosok hirdettek, és ami az olyan konzervatívok álláspontját is tükrözte, mint amilyen ebben a kérdésben például Lenin volt.⁶⁰ Nem véletlen tehát, hogy a sztálini modellt követő Magyarországon is ugyanennyire aszexuális és puritán, továbbá (például az abortuszszabályozás terén) erősen restriktív korszak volt az ötvenes évek – ahogy az sem, hogy a makarenkói intő szavak ilyen körülményesen közelítették meg az önkielégítést.

Egyetlen olyan magyar brosúrát találtam ebből a korszakból, amely nyíltan beszél az önkielégítésről: ez egy 1952-es, tizenöt oldalas kiadvány, amelynek *A serdülő gyermek nevelése* a címe.⁶¹ A füzetke bemutatja a serdülő fejlettségi szintjét, fontos problémáit, tanácsokat ad a nevelésére vonatkozóan. A kiadványban csak két oldal szól a nemi nevelésről („Mit kell tudni a szülőknek a nemi kérdésről”), és itt az olvasható, hogy az „önkielégülés rendkívül elterjedt”, valamint hogy a szülők és a nevelők hallgatnak, elzárkóznak, ami baj, mivel a helytelen szokás így állandósul. A brosúra kitér arra is, hogy az a fajta leszoktatás is helytelen, ami ijesztgetéssel, fenyegetéssel, gúnyolódással történik, mert a gyerekek így magára marad, zárkózott lesz. A szerzők leszögezik: „Az onanizálás nem betegség és főleg nem bűn”, hanem inkább „korral járó sajátosság, tünet, jeladás”, amelyet észre kell venni és segíteni kell az ellene való küzdelmet. „Ha nagymérvű lesz, sok energiát von el, ami elvonja a mindennapi munkájától.” Az önkielégítés tilalmát nem javasolják, mert „az csak makacsabbá teszi” a fiatalokat; inkább azt tanácsolják, kössék le őket játékkal, olvasmányokkal, sporttal. Ugyanúgy, mint Makarenkónál és más szovjet szerzőknél, a probléma az, hogy a fiatal a maszturbáció révén energiát veszít és a mindennapi munkáját kevésbé lesz képes teljesíteni. A „nem betegség és nem bűn” azt jelezhetné, hogy a szomatizálás korszakának végéhez érkeztünk, mégis érezhető az a szemlélet, hogy valamiféle patológiai dologról van szó, ami ellen küzdeni kell, és ami végeredményben „energiavesztéssel”, tehát testi bajokkal jár.

A „Nagy Csend” korszaka a sztálinista ötvenes évekkel egy időben ért véget, s 1958-ban megjelent az első, kifejezetten a szexualitással foglalkozó könyv, amelyet Haraszi István jegyzett.⁶² Makarenkóval szemben Harasztiról nem mondható el, hogy ne lett volna szókimondó: hat teljes oldalt szentelt a témának az *Ártalmas-e az önkielégítés?*, illetve a *Mit kell tenni az önkielégítést folytató gyermekkel?* alfejezetekben. Haraszi az első a szocialista kor szerzőinek hosszú sorában, aki – bár említést tett Tissot-ról és a több száz éves orvosi diskurzusról – alapvetően az ún. „vallás erkölcsöt” hibáztatta: „az egyház, amely a hit kérdésével

⁶⁰ Timasheff 1946; Hoffmann 2003: 88–117; Bernstein 2007; Livschiz 2008: 397–416.

⁶¹ Káplány (szerk.) 1952.

⁶² Haraszi 1958.

foglalkozik, átlépte saját tevékenységének körét és állást foglalt egy egészségügyi kérdésben, azt állítván, hogy a maszturbálás bűnös és erkölcstelen”.⁶³ Sietett megcáfolni a különféle betegségek és az önkielégítés közötti összefüggésekre vonatkozó elméleteket, azonban amikor az ártalmasságra került a sor, nem fogalmazott teljesen egyértelműen; azt írta ugyanis, hogy „általában nem ártalmas,” de ártalmassá válhat „helytelen nevelési módszerekkel keltett büntudat esetében, és akkor, ha túlzásba viszik”. Ez utóbbi, a túlzás az, ami érdekes, mert Haraszti úgy gondolta – ahogy korábban sok szovjet szerző is –, hogy akkor káros ez a szokás, ha kimeríti az egyént. Ennek bizonyítására egyéb példákat hozott arra, ahol káros a mértéktelenség (például a sport és az étkezés). Innen már csak egy ugrás volt az összehasonlítás a „valódi közösüléssel”, mondván, a maszturbáció azért veszélyes, mert könnyen hozzáférhető”, és egy újabb ugrással eljutott oda, hogy „az önkielégítők nemritkán naponta többször is maszturbálnak és éppen ez a gyakoriság jelenti a testi és szellemi kimerülés valóságos veszedelmét”.

Haraszti tehát felszólalt ugyan a büntudatkeltés ellen, és gondolatmenetét azzal indította, hogy a maszturbálás alapvetően nem ártalmas és nem okoz betegséget, mégis eljutott az onanista mitikus alakjáig, aki nemritkán (tehát: jellemzően) titokban kimeríti magát, így aztán beteg lesz. A betegségek viszont már tipikusan a nemi élethez kötődnek, a férfiaknál a kóros impotenciát és a korai magömlést, a nőknél pedig a frigiditást említi. Igaz, visszatér az 1945 előtti idegrendszeri problémákhoz is: szerinte aki megszokja „a kisebb értékű mesterséges ingerekre való reagálást”, az később a normális ingerekre már nem tud reagálni.

Négy évvel később Kovács Lajos a *Szerelem, házasság, gyermek* című könyvében nagyjából megismételte Haraszti verdiktjét: ugyanarról az onanistáról beszélt, felemlgette az „akarat gyengülését” és hogy az önkielégítés az ideget jobban kimeríti, mint a „normális közösülés”.⁶⁴ Hozzátette, hogy „fokozott ingerlékenység jár nyomában, sőt gyakorta apáthia, fáradékonyság, közömbösség is a fizikai és szellemi munkával szemben”.⁶⁵ Vagyis az onánia nem bűn és nem betegség, de közben mégiscsak betegség, és épp azért, ami miatt egy kollektív társadalomban azzá kell lennie: mert az onanista automatikusan függővé válik, mert antiszociális, saját élvezetét a közös élvezet fölé helyezi, és mert ezáltal kevésbé értékes dolgozó lesz belőle.

ELFOGADÁS ÉS BÁTORÍTÁS

Hirschler Imre, a Kádár-kor legendás nőgyógyásza, aki a női, illetve a fiatalkori szexualitás témakörében rengeteg tanulmányt és könyvet publikált az ötvenes évek legvégétől kezdve, egy 1963-as cikkében Haraszti István és Kovács Lajos fent említett könyveinek részletes kritikájával vezette be azt a paradigmát, amire

⁶³ Haraszti 1958: 81.

⁶⁴ Kovács 1962: 11.

⁶⁵ Kovács 1962: 13.

a teljes elfogadás volt jellemző. Hirschler szerint az, hogy Haraszi különböző szexuális patológiákat (női frigiditás, korai magömlés, impotencia) társított az önkielégítéshez, téves. Szerinte Kovácsban „sok maradt abból az érzésből, hogy a szexualitás bűnös és szégyellni való”,⁶⁶ és – rámutatva az ellentmondásokra – Kovács álláspontját így minősítette: „határozatlanul és ingatag módon megfogalmazott orvosi vélemény”.⁶⁷ Kinsey statisztikájára hivatkozva azt állította, semmi káros hatása nincs a maszturbációnak, sem gyakorlása idején, sem később. Így nem az önkielégítés ellen kell szerinte küzdeni, hanem igyekezni kell a serdülők érdeklődését lekötöni. Még így sem fog teljesen eltűnni a maszturbáció, de nem válik központi problémává.⁶⁸

Hirschler írása egy 1960-as évek eleji szexuáletikai vita egyik hozzászólása volt, ahol még sokan kardoskodtak amellett, hogy a maszturbáció – csakúgy mint Kovácsnál – legyőzendő probléma. A Kádár-korszak szexualitásról szóló diskurzusáról azonban általában véve elmondható, hogy a konszolidációt követően fokozatosan a megengedőbb attitűd és a nagyobb sokféleség irányába haladt, mint az két vitából is látható. Az első a fent említett, az 1960-as évek elején lefolytatott nyilvános szexuáletikai vita (amely a *Kortárs*, a *Valóság*, az *Uj Írás*, és később a *Pedagógiai Szemle* hasábjain folyt), a második az 1969–70-es szakmai vita az *Egészségügyi Felvilágosítás* című lapban, amelyet az Egészségügyi Minisztérium Egészségügyi Felvilágosító Központja adott ki. Mindkét vitában a kor tekintélyes, pozícióval rendelkező szakértői (például Hirschler, Székely Lajos, Benedek István, Huszár Tibor) amellett érveltek, hogy a szocialista erkölcsbe igenis belefér a házasság előtti nemi élet, és a konzervatívabb hangok, melyek az ötvenes évek végén még erőteljesebben meghatározták a szexuális nevelést, lassan háttérbe szorultak. Fontos az is, hogy az 1973-as népesedéspolitikai határozat egyik kulcseleme volt a szexuális nevelés kötelező iskolai bevezetése. Ehhez a pedagógusok különböző forrásokból szerezhettek iránymutatást, és ezek a cikkek, könyvek mutatják, hogy a 70-es években több igazság is könnyen elfért egymás mellett ugyanazon program keretein belül.

A pluralizálódásra jó példa két, nagyjából egy időben megjelent kiadvány, amelyek iskolás fiatalok neveléséhez adtak irányelveket. A Magyar Vöröskereszt 1973-as füzeté, a *Nagylányok iskolája* megmaradt a hatvanas évek eleji „nem betegség, de rossz szokás” formulánál, mondván, „orvosok és pszichológusok [...] hangsúlyozzák, hogy túlhajtása testi-szellemi károsodással járhat”, és hogy a túlzott, naponta többszöri önkielégítéssel orvoshoz kell fordulni.⁶⁹ Ezzel szemben az Országos Pedagógiai Intézet által kiadott könyvecske, az 1975-ös *Felkészítés a családi életre* szerzője – Károlyi István – már kitért arra, hogy ugyan a mértéktelenség éppúgy nem jó, mint ha az ember az alkohol segítségével menekül el a társadalomtól, de:

⁶⁶ Hirschler 1964: 308.

⁶⁷ Hirschler 1964: 309.

⁶⁸ Hirschler 1964: 309.

⁶⁹ Bogárdi–Székely 1973: 11.

„a »mértéktelenség« tekintetében csak jó szakember nyilatkozhat helyesen. [...] Van-
nak fiúk, akik éveken át naponta maszturbálnak, anélkül, hogy ezt kórosnak tekint-
hetnénk, illetve, hogy ez iskolai vagy egyéb tevékenységeiket vagy későbbi nemi
potenciájukat hátrányosan befolyásolná.”⁷⁰

Láthatjuk tehát, hogy a hetvenes évek közepén akadtak még, akik a rossz
szokást hangsúlyozták, de már olyan hivatalos kiadvány is megjelent, ahol
a rendszeres, vagyis a megrögözött, naponta önkielégítő onanista is felmentést
kaphatott: nem kellett sem kezelni, sem orvoshoz fordulni, sem szexuális vagy
egyéb bajoktól féltetni.⁷¹

Buda Béla, a hetvenes évek meghatározó szexuálpszichológusa 1972-es köny-
vében, *A szexualitás új elméletében* is írt az önkielégítésről, 1976-ban pedig egy
tanulmányt szentelt a témának, amelyekben ugyanezt a lényegében elfogadó atti-
tűdőt a nyugati szexológia tudományos eredményeivel támasztotta alá. Hirsch-
lerhez hasonlóan ő is idézte Kinsey vizsgálatát, miszerint azoknál a férfiaknál és
nőknél, akik nem tudtak vagy hittek abban, hogy a maszturbáció ártalmas lenne,
„az önkielégítés zavartalanul tölti be komplementer funkcióját” (komplemen-
ter alatt azt értve, hogy kiegészíti a páros szexuális életet),⁷² valamint Masters és
Johnson laboratóriumi vizsgálatát, amely kimutatta, hogy „a szervezet szempont-
jából nincs különbség az orgazmus egyes fajtái között”.⁷³ Tehát bizonyítást nyert
és kimondatott: az önkielégítés nem okoz a serdülőnek betegséget, idegességet,
ingerültséget vagy apátiát. Azonban, bár a serdülőkori maszturbációt normális-
nak nyilvánította, Buda annyiban mégis freudiánus maradt, hogy felnőttkori
alkalmazását problémának látta: „felnőttkorban az önkielégítés nyilvánvalóan
pótszer”, és ha mindez a „pszichoszexuális fejlődés retardációja” miatt van, akkor
orvosi beavatkozást igényel – bár ez a felnőttkori önkielégítésnek csak egy kis
részére igaz.⁷⁴

Más szóval, ha valakit eltiltottak az önkielégítéstől, és emiatt felnőttként
kényszeresen rászokott, azt kezelni kell. Továbbá a felnőttekre az önkielégítés
nem, vagy csak ritkán jellemző, hiszen az „pótszer”, amely az „autoerotikus fázis-
ból az interperszonális” fázisba való átmenet során jelentkezik.⁷⁵

A bátorítóság, vagyis az önkielégítésről szóló „harmadik” típusú beszédmódig
a szocialista kor szerzői közül is többen eljutottak, jellemzően a 80-as évek ele-
jére. Voltak tehát, akik azt a fajta szexuális felszabadítási elméletet tették magu-

⁷⁰ Károlyi 1975: 88–89.

⁷¹ Aszódi Imre és Brencsán János népszerű könyve, az 1974 és 1987 között öt kiadást megért
A házasság abc-je valahol a kettő között foglalt állást: a szerzők azt írták, hogy az önkielégítés
nem ártalmas, és hogy a heteroszexuális kapcsolatot megelőzően „a nemi feszültség oldásának
természetes levezetése”, de „túlzásba vitelét” nem ajánlották, illetve az egészséges életmódot,
sportot ajánlották segítségül a „probléma” kezeléséhez (Aszódi–Brencsán 1979: 106).

⁷² Buda 1976: 122.

⁷³ Buda 1976: 123.

⁷⁴ Buda 1976: 127.

⁷⁵ Buda 1976: 128–130.

kévá, amely az önkielégítésre mint az „önterápia” eszközére és az autonóm személyiség kialakulásának elemére tekintett. Az egyik ilyen szerző Szilágyi Vilmos szexuálpeszichológus volt, aki tucatnyi népszerű könyvet írt és rendszeres szexuális tanácsadást is folytatott a nagy példányszámú *Családi Lap* orvosi rovatában. Szilágyi 1983-as könyvében kifejezetten pellengérré állította azokat, akik attól félnek, hogy a fiatalok túlzásba viszik az önkielégítést, ugyanis „a szexológusok kétségbe vonják, hogy az önkielégítést túlzásba lehet vinni”, hiszen annak „fiziológiai határai vannak”. Vagyis aki túl sokat akarna maszturbálni, az egy idő után nem lesz rá képes, és inkább fájni fog neki, minthogy kellemes lenne. Szilágyi azt is elmondta, hogy serdülő fiúknál „nem ritka naponta többszöri önkielégítés sem, anélkül, hogy ez testi megerőltetést vagy ártalmat jelentene”.⁷⁶ Mi több, Szilágyi megemlítette – mind Kinsey-re, mind egy szovjet kutató (A. M. Szvjadoscs) magyarul megjelent könyvére hivatkozva –, hogy a női frigiditás terápiájában az önkielégítés kifejezetten javallott. Vagyis Szilágyi révén a 80-as évek elejére eljutottunk odáig, hogy a szexuális terápiában az önkielégítés gyógyulást okozhat, legalábbis a nők számára, mégpedig azért, mert a nő ezáltal fel tudja fedezni saját szexualitását, szexuális reagálóképességét.⁷⁷

* * *

A tanulmányban az „onanista” változó alakját követtem végig a 20. század magyar nyelvű szexuális felvilágosító irodalmában. Mint azt Laqueur és Foucault részletesen elemezték, az onanizáló gyermek a szexualitást megfigyelő hatalmi apparátus számára kiemelt jelentőséggel bírt: ő volt az, aki „önző” és titkos üzenetével veszélyeztette a felvilágosodás céljait, ezért szexuális testét a kiépülő „biohatalom” a szülők kontrolljának vetette alá, cserébe azért, hogy ugyanez a test a nemzetet/államot szolgálhassa. A szexuálisan kíváncsi gyermekből „onanista” lett, a szexuális másság különféle elrettentő rossz tulajdonságaival felruházva. Az „onanista” amellet, hogy család- és közösségromboló volt, csakúgy mint az alkoholista, nem szeretett dolgozni, hiányzott belőle az életkedv, mindenféle betegségben szenvedett, és szörnyűséges korai halált halt. Az „onanista” veszélyt jelentett, meg kellett figyelni, meg kellett regulázni, és szükség esetén el kellett különíteni a társadalom többi tagjától, nehogy megfertőzze az ártatlanokat utálatos betegségével.

A 20. század elején a magyar orvosi szakirodalomban – bár addigra a halálos betegség mítosza már szertefoszlott – még komoly orvosok javasolták az elme-

⁷⁶ Szilágyi 1983: 101–102.

⁷⁷ Szilágyi 1983: 237. Érdekes, hogy Szilágyi, aki az „elfogadás és bátorítás” egyik példája, ugyanabban az 1983-as könyvben mennyire másként ír a homoszexualitásról. Úgy is lehetne fogalmazni, hogy a homoszexualitásra a „nem betegség, nem bűn, de...” elbeszélésmódot alkalmazza, amikor azt írja, hogy a homoszexualitás régen bűn és betegség volt, de már régóta nem bűn, s a szexológusok nagy része betegségnek sem tartja már. Hozzáteszi azonban, hogy oka lehet a „szülőkhöz való viszony zavara” és a „nemiségellenes”, illetve „túl szigorú” nevelés, ami korlátozhatja a serdülőt a társas érintkezésben, aki így „könnyen válik homoszexuális csábítás áldozatává” (Szilágyi 1983: 284–285).

gyógyintézeti beutalót a notórius önkielégítők számára. Az onanista a mindannyiunkban bujkáló, de csak néhányunkban előtörő gonosz volt, aki ellen drasztikus eszközöket is be lehetett vetni. A Horthy-korban ugyan meg-megjelent a freudi hatás – miszerint a gyermek- és serdülőkor alapvetően autoerotikus korszak, épp ezért az önkielégítés normális –, de a kor keresztény-nemzeti irodalmához képest ez az elmélet marginális maradt. Mi több, a freudizmust éppen a gyermek vélt szexualizálása miatt érték éles támadások, illetve mert zsidó tudománynak gondolták, sőt, volt olyan magyar szerző, nem is egy, aki kifejezetten a zsidó szexualitásban látta a fertőző önkielégítés veszélyét. Az „onanista” más-sága tehát a Horthy-korban faji élt is kapott, ezért sem véletlen, hogy mindez 1941-ben egy szexuális faji törvényben csúcsonyult ki.

Az „onanista” az ötvenes években továbbra is tévúton járt, mert tettével a pronatalista parancssal helyezkedett szembe, továbbá a közösségi lét egyéb követelményei ellen is vétett. Ekkoriban úgy gondolták, az onánia kimeríti az embert, akinek munkakedve ezáltal csökken – márpedig a termelés nem lehetett a szexualitás szolgálóleánya. A szülőknél és nevelőknél továbbra is fel kellett deríteniük, ki az, aki e rossz szokásnak hódol, és tenniük kellett azért (akár orvosi segítséggel is), hogy megszűnjön a fenyegető veszély. A Kádár-rendszer fokozatos szexuálpolitikai liberalizációja hozta el azután azokat a tudományos véleményeket, amelyek – jelentős részben nyugati kutatások alapján – leszámoltak azzal a képzetrel, hogy az önkielégítés ártalmas a serdülők számára. Az elfogadó-bátorító modellt a 60-as évek elején, Hirschlernél látható először, majd a 70-es évek közepére terjed el, és erősödik meg fokozatosan az a diskurzus, mely ártalmatlannak, sőt, a szexuális terápiában akár hasznosnak is tekinti a maszturbációt. A Kádár-korszakban és azt követően a szexualitás diskurzusa fokozatosan megengedőbbé és plurálisabbá vált, tehát az onanista alakja teljesen nem tűnt el, csak visszazorult mind a freudista, mind az emancipatórikus diskurzushoz képest.

FORRÁSOK

- Aszódi Imre – Brencsán János 1979: *A házaseset abc-je*. Budapest.
- Bodon Károly 1935: *A szív és a vérkeringés betegségei és azok gyógyítása*. Budapest.
- Bogárdi Mihály – Székely Lajos 1973: *Nagylányok iskolája*. Budapest.
- Buda Béla 1976: Az önkielégítés. Szociológiai és lélektani adatok, a jelenség korszerű orvosi értelmezése, különleges formák. *Orvosi Hetilap* (117.) 48. 2903–2908.
- Csaba Margit 1932: *Amit a serdülő leánynak tudnia kell*. Budapest.
- Csaba Margit 1934: *Amit a nagy leánynak tudni kell*. Budapest.
- Csaba Margit – Csia Sándorné Leicht Mária 1934: *Amit egy nagyleánynak tudnia kell...* Budapest.
- Deutsch Ernő 1903: *A masturbációról*. Budapest.
- Fónyad Dezső 1935: *Az ifjúság örök sebe*. Mezőtúr.

- Gémessy Piroska 1940: *Nőnek születettél... nagy leányoknak*. Budapest.
- Glücklich Vilma 1907: Sexuális pedagógia. *A Nő és a Társadalom. A Feministák Egyesülete és a Nőtisztviselők Országos Egyesülete Hivatalos Közlönye* (1.) 6. 105–108.
- Grúsz Frigyes 1939: *A nemi élet egészségtana: útmutatás és nevelés a helyes nemi életre: a nemi betegségek megelőzése és gyógyítása*. Budapest.
- Haraszti István 1958: *A nemi élet kérdései*. Budapest.
- Hirschler Imre 1964: „Kerekasztal” az ifjúság szexuális neveléséről. *Pedagógiai Szemle* (14.) 3. 306–314.
- Illés Endre 1932: Az ifjúság nemi problémái: dr. Totis Béla tanulmánya. *Nyugat* (25.) 4. 224–225. <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00531/16572.htm> – utolsó letöltés: 2016. november 8.
- Ilosvai Hugó (szerk.) 1905: *A gyermekmegóvás: fontos tudnivalók a szülőknek a gyermekek nemi életéből*. (Közhasznú Könyvtár.) Budapest.
- Káplány Géza (szerk.) 1952: *A serdülő gyermek nevelése*. (Szülők iskolája: általános és középiskolai sorozat.) Budapest.
- Károlyi István 1975: A pszichoszexuális fejlődés időszerű problémái. In: Gál Erzsébet (szerk.): *Felkészítés a családi életre: Segédanyag a családi életre nevelés iskolai feladataihoz*. Budapest, 79–91.
- Kemény Ferenc 1908: Sexualpaedagogische Enquete in Budapest. *Zeitschrift für Bekämpfung der Geschlechtskrankheiten* (8.) 9. 307–330.
- Kovács Lajos 1962: *Szerelem, házasság, gyermek*. Budapest.
- Makarenko, Anton Szemjonovics 1949: *Válogatott pedagógiai tanulmányok*. Budapest.
- Nemes Nagy Zoltán 1944: *Sexuálpedagógia és -ethika: a nemi felvilágosítás irányelvi és módjai: sexuálpedagógiai tanulmány*. Budapest.
- Olasz Péter 1937: A serdülőkori onániáról. *Iskola és Egészség* (4.) 3. 186–188.
- Olasz Péter 1938: *Gyermekkor, serdülőkor, nevelés*. Budapest.
- Porosz Mór 1904: *Az önfertőzésről*. Budapest.
- Sáfrán Györgyi 1941: *Üzenet: fálusi lányoknak írta Sáfrán Györgyi néni*. Budapest.
- Schönvizner János 1843: *Az Önfertőzés (Onania) ösmertető jeleire, okaira, következtetéseire, és utóbajainak orvoslására*. Pápa.
- Steiger-Kazal Dezső 1927: A nemi absztinenciáról. *Gyógyászat* (67.) 9. 212.
- Szilágyi Vilmos 1983: *Szexuális kultúránkról*. Budapest.
- Tóth Tihamér 1923: *A tiszta férfiúság*. Budapest.
- Totis Béla 1931: *Az ifjúság nemi problémái: levelek fiamhoz*. Budapest.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Allen, Peter L. 2000: *The Wages of Sin: Sex and Disease, Past and Present*. Chicago.
- Bernstein, Frances 2007: *The Dictatorship of Sex: Lifestyle Advice for the Soviet Masses*. DeKalb.
- Foucault, Michel 2014: *A rendellenesek*. Budapest.
- Freud, Sigmund 1995: *A szexuális élet pszichológiája*. Budapest.
- Gilman, Sander 1991: *The Jew's Body*. New York.

- Greenblatt, Stephen 2004: Me, Myself and I. *New York Review of Books* 2004. április 8. <http://www.nybooks.com/articles/2004/04/08/me-myself-and-i/> – utolsó letöltés: 2016. november 8.
- Gombrowicz, Witold 1997: Humanista vagy onanista? Naplórészletek. *Alföld* (48.) 4. 63–70. <http://epa.oszk.hu/00000/00002/00016/reiman.html> – utolsó letöltés: 2016. november 8.
- Hoffmann, David L. 2003: *Stalinist Values: the Cultural Norms of Soviet Modernity, 1917–1941*. Ithaca.
- Kinsey, Alfred C. 1953: *Sexual Behavior in the Human Female*. Philadelphia.
- Kinsey, Alfred C. – Pomeroy, Wardell B. – Martin, Clyde E. 1948: *Sexual Behavior in the Human Male*. Philadelphia.
- Laqueur, Thomas W. 2004: *Solitary Sex: A Cultural History of Masturbation*. New York.
- Livschiz, Ann 2008: Bartling 'Unhealthy relations'. Soviet Youth Sexuality as a Political Problem. *Journal of Historical Sociology* (21.) 4. 397–416.
- Marcuse, Herbert 1968: *One Dimensional Man*. London.
- Masters, William H. – Johnson, Virginia E. 1966: *Human Sexual Response*. Boston.
- Reich, Wilhelm 1936: *Die Sexualität im Kulturkampf*. Kopenhagen.
- Szegedi Gábor 2013: A szex Einsteinje: Magnus Hirschfeld és a náciok. *Magyar Narancs* 2013. május 23. 23–24. <http://magyarnarancs.hu/tudomany/a-szex-einste-inje-84862> – utolsó letöltés: 2016. november 8.
- Szegedi Gábor 2014: *Good Health is the Best Dowry: Marriage Counseling, Premarital Examinations, Sex Education in Hungary 1920–1952*. (Ph.D. dissertation.) Central European University, Budapest. www.etd.ceu.hu/2014/szegedi_gabor.pdf – utolsó letöltés: 2016. november 8.
- Szegedi Gábor 2015: Tisztaság, tisztesség, fajgyalázás: Szexuális és faji normalizáció a Horthy-korban. *Socio.hu Társadalomtudományi Szemle* (5.) 1. 57–76. http://www.socio.hu/uploads/files/2015_1/szegedi.pdf – utolsó letöltés: 2016. november 8.
- Timasheff, Nicolas S. 1946: *The Great Retreat: The Growth and Decline of Communism in Russia*. New York.
- Tissot, Simon André 1791: *Von der Onanie, oder Abhandlung über die Krankheiten, die von der Selbstbefleckung herrühren*. Wien.
- Zolotoszonov, Mihail 2005: A mester és a Maszturbáció: Andrej Platonov *Antiszexus* című onanista fantáziája. *2000* (17.) 7–8. 30–31.